

Akce „Železo 10“

Případ provokace Státní bezpečnosti v souvislosti s kolektivizací zemědělství

ADAM ZÍTEK

Navzdory velké podpoře, které se Komunistická strana Československa (KSČ) po druhé světové válce těšila, nesla nezanedbatelná část společnosti vzestup této strany velmi nelibě. Mezi její odpůrce patřili i volyňští reemigranti, kteří již s komunismem měli dostatečné zkušenosti. Někteří z Volyňáků se po událostech v únoru 1948 rozhodli proti formujícímu se režimu aktivně vystoupit.¹ V mnoha případech na svůj odmítavý postoj doplatili, když se stali oběťmi provokací Státní bezpečnosti (StB). To je i případ volyňského Čecha Antonína Stryji, jenž byl bezpečnostními orgány postaven do čela vykonstruované protikomunistické skupiny. Jaké bylo pozadí akce „Železo 10“, v rámci které bylo za údajnou ilegální činnost odsouzeno několik osob?

První transport s reemigranty z Volyně byl ve slovenských Košicích slavnostně uvítán 5. února 1947. Brzy následovaly další, celkem se do staré vlasti vrátilo asi 40 tisíc osob, včetně příslušníků I. československého armádního sboru, kteří v jeho řadách přišli přes boje na Dukle či v Ostravě. Většina z nich byla demobilizována a usídlena v pohraničních oblastech, odkud bylo odsunuto původní německé obyvatelstvo. Do dnes již neexistující obce Vysočany v žateckém okrese se takto dostal i Antonín Stryja narozený roku 1899 v obci Dembrovka nedaleko Dubna, dnes na západní Ukrajině. Stejně jako většina ostatních českých přistěhovalců se i Stryja a jeho rodiče na Volyni živili země-

dělstvím, a nutno říci, že si ve své práci počínali velmi dobře, což bylo dáno nejen jejich pracovitostí a zaváděním moderních technologií často pocházejících ze staré vlasti, ale též vztahem k půdě a přírodě. Po první světové válce se západní Volyně stala součástí obnoveného polského státu, což však život zdejší české menšiny až na občasnou nevraživost spojenou s územními spory o Těšínsko nijak nenarušilo.

Vše se změnilo 17. září 1939, kdy se do probíhajícího válečného střetu mezi Polskem a nacistickým Německem dle tajné dohody vložil též Sovětský svaz, který východní část Polska obsadil. Volyňští Češi se tak začali seznamovat s komunistic-

kou politikou projevující se v praxi zaváděním kolchozů a sovchozů, jakož i zatýkáním, popravami a deportacemi organizovanými NKVD. Kolchoz byl založen i v Dembrovce a Antonín Stryja se stal jeho členem. Německý útok na SSSR v červnu 1941 sice znamenal konec sovětské vlády na Volyni, místní obyvatelstvo ale brzy pochopilo, že jeden totalitní režim pouze vystřídal druhý. Antonín Stryja se o tom měl přesvědčit záhy po příchodu Němců, když právě kvůli členství v kolchozu údajně již klečel na okraji masového hrobu čekaje na smrticí výstřel. Dle své výpovědi byl ale zachráněn známým z ukrajinské pomocné policie.² Následující léta byla ve znamení povin-

1 Jednou z nejvýznamnějších a největších skupin odporu složenou převážně z volyňských Čechů byla zřejmě organizace JOPO (Judexova odbojová protikomunistická organizace), která působila na Žatecku v roce 1948. Členové skupiny se soustředili především na rozšiřování svých řad a vytváření dalších struktur. Objevovaly se i tendence získat zbraně, včetně pokusu o přepadení skladu Svazu brannosti v Žatci. Výraznější úspěchů ale skupina dosáhnout ani nemohla, neboť téměř od počátku své existence byla pod kontrolou bezpečnostních orgánů. Hlavní úlohu při likvidaci skupiny paradoxně sehrál její zakladatel, bývalý člen revolučních gard a KSČ Alfons Kotous. Pod jménem Bedřich Doubek se později stal jedním z nejvýkonnějších agentů StB. Blíže viz ZÍTEK, Adam: Judexova odbojová protikomunistická organizace. Případ vystoupení volyňských Čechů proti komunistickému režimu. In: ROKOSKÝ, Jaroslav - VESELÝ, Martin (eds.): *Za svojí ideou, za svým cílem (1939–1989)*. Doplněk, Brno 2018, s. 281–338.

2 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy Ústí nad Labem (V-UL), vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, zápis o výpovědi Antonína Stryji z 16. 5. 1950.

ných dodávek a hrozby německých represí. Právě splnění německých požadavků bylo pro život na vesnici klíčové. Potvrzují to i Stryjova slova, že *hospodařil [...] na svých 8 ha a nepřišel [...] do žádných nepřijemností s německou okupační mocí při dodávání kontingentů*.³ Na další změnu politické situace, tedy očekávaný návrat sovětského režimu, pak většina Volyňáků reagovala rozhodnutím navrátit se do českých zemí. Po příchodu fronty narukovali v podstatě všichni volyňští muži do I. československé samostatné brigády, která se tak rozrostla na sbor. V některých případech ale docházelo i k mobilizaci místního obyvatelstva do řad Rudé armády či začleňování především mladších ročníků do tzv. stíhacích oddílů (*istrebitelnyje bataliony*) organizovaných při NKVD. Jejich úkolem byla jednak ochrana důležitých objektů i potírání ukrajinského nacionalistického odboje. Ke vstupu do řad této formace byl donucen i syn Antonína Stryji Rostislav, narozený v roce 1928.⁴ Po několika

Volyňští Češi v poválečném Československu

Příchod krajanů z Volyně do vylidněného českého pohraničí rozhodně nebyl tak pozitivní, jak sami očekávali. Navzdory proklamovanému sjednocení „ztracených synů s národem“ jejich usídlování v těchto oblastech často naráželo na značné problémy, především v souvislosti s majetkovými otázkami. Přidělování národních správ Čechům z vnitrozemí totiž sloužilo KSČ jako prostředek v předvolební boji. Volyňští Češi naopak často dávali najevo odpor ke komunistické straně, varovali před její politikou a podávali svědectví o realitě života v SSSR. Kvůli těmto projevům se brzy dostali do hledáčku bezpečnostních orgánů, které především po únoru 1948 bedlivě sledovaly aktivity reemigrantů s cílem prokázat jejich protistátní činnost (v rámci krajských velitelství StB vznikaly dokonce speciální referáty volyňských Čechů). Často využívaným motivem bylo například údajné napojení Volyňáků na skupiny ukrajinských nacionalistů, kteří se po 2. světové válce snažili přes Československo dostat na Západ. Ve většině případů se ale jednalo pouze o paranoidní podezřavost bezpečnostních orgánů. Aktivně proti režimu vystoupila jen malá část reemigrantů z Volyně, většinou se, obeznámeni s praktikami totalitního státu, soustředili především na fungování vlastního společenství.

Zdroj: SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Antikomplex, Praha 2011, s. 320.

měsících se mu ale podařilo dostat k československé armádě, kde kvůli nízkému věku sloužil u záložního pluku. Ve frontových jednotkách pak bojovali jeho otec, strýc Jaroslav a nepochybně i další příbuzní a přátelé. Jejich očekávání a ideály spojené s příchodem do Československa ale

byly záhy konfrontovány s tvrdou realitou. Poválečná republika totiž již nebyla Masarykovým Československem, ale zemí, ve které velký vliv získávali komunisté podporovaní nezanedbatelnou částí společnosti. Jistě nepřijemné i těžko pochopitelné musely být pro mnohé reemigranty například oslavy Velké říjnové socialistické revoluce v Žatci v roce 1947, na nichž předseda Městského národního výboru (MěNV) František Bureš *děkoval SSSR za to, že svými obětmi v říjnové revoluci uvedl i náš stát na cestu socialismu a velikými obětmi v poslední světové válce dobyl ČSR znovu svobody, a přislíbil jménem všeho občanstva zachování vděčnosti a věrnosti bratrskému národu ruskému a SSSR*.⁵

Ve víru kolektivizace

Antonín Stryja se po příchodu do Československa s rodinou usídlil v obci Vysočany, ležící asi deset kilometrů severně od Žatce. Na hospodářské usedlosti přidělené v národní správě pracoval společně se svým synem Rostislavem. Reemigranti z Volyně

Čeští krajané na Volyni výrazně pozvedli úroveň tamního zemědělství, mimo jiné i díky zavádění moderních technologií. Na snímku výmlat obilí na Volyni. Foto: NA

3 Tamtéž.

4 ABS, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, zápis o výpovědi Rostislava Stryji z 21. 5. 1950.

5 Státní okresní archiv Louny (dále jen SOKA Louny), f. Městský národní výbor (MěNV) Žatec, k. 1, inv. č. 1, zápisy plenárního zasedání MěNV Žatec.

Prakticky ihned po osídlení bylo nutné začít obhospodařovat polnosti a odvádět dotázky. Na snímku volyňští Češi během žni v roce 1946. Foto: NA

se snažili osídlovat pokud možno celé vesnice a tvořit tak kompaktní celky.⁶ Této skutečnosti ale bránily jednak státní orgány, jež se čistě volyňských vesnic obávaly, jednak lidé, kteří přicházeli osídlovat pohraničí z vnitrozemí. Mnozí z nich vyslyšeli hlas propagandy, jímž národ svolával *k českému pomezí nejlepší syny našeho zemědělství, nejspolehlivější občany našeho národa i státu! Budete zde žít ve svém a dobře žít – vaším údělem bude však i nadále tvrdá práce, vaším úkolem bude věrná stráž!*⁷ Mnoho ale bylo i těch, kteří v německých statcích, dílnách a továrnách viděli šanci na snadné zbohatnutí.

Blíže nejasné důvody do Vysočan přivedly i příležitostného dělníka Štefana Kalouse (nar. 1914), který na Lounsku pobýval již před válkou. Josef Vylefal (nar. 1910) do severozápadních Čech přišel z Prahy, kde pracoval v továrně Letov. Z nedalekého Zbrašína u Chomutova se pak přistěhoval Oldřich Podsedík (nar. 1932), jenž přidělené polnosti obhospodařoval společně s otcem Josefem. I aktéři námi sledovaného

případu tedy dokládají, jak pestrá byla po válce sociální skladba českého pohraničí. Ne všichni dosídlenci totiž byli zemědělci, a hospodaření na přiděleném majetku tak pro ně mohlo být často dosti složité. Nemale komplikace představovalo i odvádění povinných dotávek. Zkušení sedláci z Volyně se proto u ostatních těšili určité vážnosti a úctě, nejen jako hospodáři. Podle pozdějších závěrů Státní bezpečnosti se měl Antonín Stryja ve Vysočanech dokonce snažit o to, *aby v obci byly usedlosti obsazeny osobami jenom osobně blízkými, takže skutečně ještě nyní až na nepatrné výjimky jsou zemědělské rodiny v obci jak ve vzdáleném, tak i v blízkém příbuzenském vztahu se Stryjou a jeho rodinou.*⁸ Bez ohledu na to, měl-li Stryja ve Vysočanech skutečně své příbuzné, či nikoliv, je zřejmé, že patřil právě mezi ty sedláky, kteří měli určitou autoritu.

Rozmanité byly také politické názory nových obyvatel pohraničí. Zatímco většina volyňských reemigrantů projevovala sympatie především k Československé straně lidové (ČSL) a Československé straně národně so-

cialistické (ČSNS), národní správci z vnitrozemí preferovali nejčastěji KSČ. Jejím členem a zástupcem ve vysočanském národním výboru byl i Štefan Kalous, Josef Vylefal pak byl členem KSČ již od roku 1936. Antonín Stryja se synem Rostislavem naopak patřili k příznivcům národních socialistů.

V prvních poválečných letech nic nenasvědčovalo tomu, že v Československu bude stejně jako v Sovětském svazu přistoupeno ke kolektivizaci zemědělství. Ještě tzv. Hradecký program z roku 1947, který předložil komunistický ministr zemědělství Július Ďuriš, měl v mnoha ohledech pomoci menším soukromým rolníkům. V následujícím roce ale proběhlo v rumunské Bukurešti zasedání Informbyra, jehož konečným důsledkem byla právě kolektivizace československé vesnice. V rovině právní byl základ pro zkollektivizované zemědělství položen zákonem č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech (JZD). Mnozí rolníci o fungování JZD přesnější představu neměli, na rozdíl od volyňských repatriantů, jak dokládá i pozdější výpověď Štefana Kalouse z vyšetřování akce „Železo 10“: *Pouze volyňští Češi měli o tom snad nějaké vědomosti a z toho zkušenosti, a proto jsme na konec uposlechli jejich rady a zemědělské družstvo nebylo v obci založeno. Ať jsem mluvil s kterýmkoliv z volyňských Čechů, každý z nich řekl, že JZD znamená bídu a hlad. Tvrdili, že JZD je zrovna to samé co kolchoz. Oni totiž vyprávěli o kolchozech, které byly zavedeny již při obsazení Volyně Rudou armádou.*⁹ Negativní postoj volyňských reemigrantů ke kolektivizaci

6 VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů. Díl III. (1945–1948)*. Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 16.

7 SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my*, s. 37.

8 ABS, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, trestní oznámení KV StB Ústí nad Labem z 2. 6. 1950.

9 Tamtéž, zápis o výpovědi Štefana Kalouse ze 17. 5. 1950.

byl vzhledem k jejich zkušenostem skutečně všeobecný, bez ohledu na to vypovídal-li takto Kalous dle přání vyšetřovatelů. Právě z výslechových protokolů je totiž patrná snaha StB prokázat negativní vliv volyňských Čechů na průběh kolektivizace. Nelze ale podceňovat ani nepsané zásady chodu vesnice, kdy se, jak už jsme zmínili, velké autoritě těšili zkušení sedláci, často též ti s největším majetkem. Situaci ve Vysočanech v tomto světle přiblížil ve své výpovědi i další místní Volyňák Jozef Vozáb (nar. 1933): *Protože volyňští Češi z Vysočan jsou vesměs spříbuznění se Stryjou, mohu se plným právem domnívat, že dají na jeho slovo, tudíž když si Stryja nepřeje založení družstva, jsou oni téhož názoru. Stryja je totiž největším sedlákem v obci a podle naší selské tradice stále má u ostatních hospodářů první slovo.*¹⁰

Za vznik JZD přijel v lednu 1950 do Vysočan agitovat referent žateckého okresního národního výboru (ONV) Václav Levora. Vysočanští rolníci v čele s Antonínem Stryjou ale jeho akci překazili, když se rozhodli nevítaného agitátora opít, což se jim skutečně podařilo. Stryja k tomu měl poznamenat, že *ho to stálo asi 800 Kčs, ale patří mu to* (Levorovi, pozn. autora).¹¹ Levora opouštěl hostinec, kde se agitační schůze konala, v dosti podroušeném stavu, přičemž ani nepostřehl, že ztratil pistoli, kterou měl u sebe. Neslavný konec přesvědčovací akce dokládá, že proti kolektivizaci byly využívány nejrůznější prostředky. Referent ONV ale mohl dopadnout i hůře, nezřídka byly sklenice po agitátorech házeny, nikoliv jim nabízeny.¹² Navzdory této

úsměvné historice nebylo sledované období pro soukromé zemědělce příliš radostné. Za účelem zlomení jejich odporu totiž stát přijal sérii zákonů, kterými jednak reguloval jejich možnosti hospodaření (např. omezením využívání zemědělské techniky), jednak mohl sedláky připravit o jejich dosavadní půdu výměnou za tu s nižší bonitou. Odvádění povinných dodávek, jež některým zemědělcům neúměrně narůstaly, pak představovalo těžko splnitelný úkol. Antonín Stryja se však s těmito potížemi zřejmě dokázal vypořádat, neboť dodávky plnil, u některých plodin je dokonce i převyšoval.¹³ Již v roce 1948 navíc byl se svým synem zapojen do dodávkové soutěže Svazu Čechů z Volyně (SČzV), která si vytkla za cíl dokázat, že *heslem reemigranta z Volyně jest: více práce, méně slov.*¹⁴

Jednotné zemědělské družstvo ale ve Vysočanech nakonec přeci jen vzniklo. V praxi se však družstva potýkala s mnoha potížemi. Často v nich panovala špatná pracovní morálka, nefungovalo vedení a ideální nebyly ani jejich hospodářské výsledky. Výmluvným dokladem je záznam ze schůze vedení jiného JZD z žateckého okresu, kde bylo požadováno, *aby bylo (členy družstva, pozn. autora) upuštěno od rozebírání inventáře a odnášení ho domů.*¹⁵ Účelem kolektivizace ovšem nebyl jen vlastní vznik družstev, ale především likvidace soukromě hospodařících sedláků. Volyňští Češi k tomuto procesu rozhodně nepřispívali, což ilustruje i hodnocení StB, dle kterého *velká část Volyňáků nesohlasí s naším zřízením, zejména se socialisací vesnice a to i tehdy ne,*

*když jsou mnozí zapojeni do JZD. Jejich postoj proto nutně vede k tomu, že se stávají brzdou budování socialismu na naší vesnici, neboť v mnohých vesnicích jsou považováni našimi občany za lidi, kteří v SSSR byli a tak mají zkušenosti, k čemu asi může kolektivní hospodaření vést. Je ovšem zřejmé, že v tom opačném smyslu.*¹⁶ Pakliže se nedařilo jejich odpor zlomit úředními restrikcemi, přišly na řadu tvrdé represe. Případ Antonína Stryji dokládá, že tehdejší tragédie tvořil často sled zdánlivě nevinných událostí.

Železo 10

Osobou, jež dala impuls k dění, které skončilo mnohaletými tresty odnětí svobody, byl rolník Štefan Kalous. Byl to právě on, kdo ve vysočanském hostinci sebral pistoli žateckého agitátora. Kromě ní již měl v držení vojenskou pušku a svůj „arzenál“ se rozhodl dále rozšiřovat. Za tímto účelem navázal kontakt s mladým Oldřichem Podsedíkem, kterého střelné zbraně podle všeho rovněž přitahovaly. Nelze ale s určitostí říci, že jejich snaha o získání zbraní nesla rysy organizované činnosti, natož rezistence. Nikoho dalšího totiž do svého konání nezapojovali, ani se nezdá, že by se pokoušeli o jiné obvyklé aktivity skupin odporu, například rozšiřování protikomunistické propagandy. To se však změnilo v dubnu 1950, kdy se během cesty do Žatce Štefan Kalous setkal s jistým Josefem Králem. Po krátkém rozhovoru se navzájem utvrdili ve svém negativním postoji vůči vládnoucímu režimu, načež Kalous Krále za úče-

10 Tamtéž, zápis o výpovědi Jozefa Vozába ze 17. 5. 1950.

11 Tamtéž, zápis o výpovědi Josefa Vyletala z 18. 5. 1950.

12 Takto skončila například agitační schůze ve Zlínském kraji, jíž se zúčastnil i poslanec KSČ František Mráz. Srov. ROKOSKÝ, Jaroslav: Mezi hrdotí a zoufalstvím. Odpor proti násilné kolektivizaci. In: ROKOSKÝ, Jaroslav - SVOBODA, Libor (eds.): *Kolektivizace v Československu*. ÚSTR, Praha 2013, s. 186–187.

13 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Státní soud Praha, sp. zn. Ts I/V 98/50, potvrzení Hospodářského družstva skladištního a výrobního z. s. s. r. o. v Žatci z 13. 12. 1950.

14 Volyňští se hlásí k soutěži v plnění povinných dodávek. *Věrná stráž*, 16. 4. 1948, s. 5.

15 *SOkA Louny*, f. Jednotné zemědělské družstvo Tatinná 1953–1956, zápis schůze ze dne 31. 3. 1954.

16 *ABS*, f. Historický fond StB (H), a. č. H-255, volyňští Češi – zpráva, 18. 8. 1952.

Agenturní zpráva popisující první kontakt s vysočanským rolníkem Štefanem Kalousem

Foto: ABS

lem další spolupráce pozval k sobě domů. Neopatrný rolník netušil, že se ve skutečnosti dostal do kontaktu s agentem StB Antonínem Topinkou.¹⁷ Jak vyplývá z agenturní zprávy žateckého oddílu StB, stalo se tak zcela náhodou.¹⁸ Kalousova vyjádření o „bití komunistů“ a uschovaném automatu příslušníky StB pochopitelně velmi zaujala, zvláště když se bezpečnostní orgány mylně domnívaly, že Kalous je původem volyňský Čech.

Záměr rozpracovat tuto „stopu“ dokládá i další část zprávy, ve které se přímo uvádí, že 98 % volyňských Čechů je ostře zahroceno proti stávajícímu zřízení a že je nutno předpokládati, že právě z těchto důvodů se budou vytvářeti ozbrojené bojůvky, jelikož dle našeho názoru (míněno O StB Žatec, pozn. autora) je mezi volyňskými Čechy velmi mnoho zbraní.¹⁹ Ačkoliv v prvních poválečných letech se mezi reemigranty skutečně nacházelo větší množství vojenského materiálu, bylo toto tvrzení orgánů StB velmi přehnané.²⁰

Antonín Topinka alias Josef Král vysočanského rolníka po několika dnech skutečně navštívil. Kalous mu ochotně ukázal několik kusů zbraní, kterými disponoval, a dal agentovi StB několik nábojů. Ten se snažil získat Kalousovu důvěru a rozkrýt jeho „organizaci“, jež ve skutečnosti ale neexistovala. Sděлил proto důvěřivému rolníkovi, že je rovněž členem ilegální skupiny s názvem Železo 10, a navrhl mu spolupráci. Kalous se

Distribuce:

ráta _____
referát _____
přítel _____
distribuce _____
ředitel _____
jméno _____

Dne 6. května 1950.

TAJNĚ!

LIST A č. 1.

Úřvar 610/13 A- Šj. A- 561/II-50. Počet listů listu A _____
Řídící orgán Ho/I Požad. čís. příslušného listu B 1.
Značka agenta Av 39173 Krycí jméno _____
Zpráva řídicímu orgánu předána dne 29.4.1950
K č. j. _____ ze dne _____
Navazuje na list A č. _____ od _____ ze dne _____
Poznámka _____

1a Text 1b Shrnutí 2 Dokum. přílohy 3 Právní 4 Pozn. agenta 5 Hodnocení 6 Opatření

Klasifikace: 2.
Věc: KALOUS Štefan z Vysočan-podezření z členství v teroristické skupině.
lo: _____

Náš Av se setkal se Štefanem KALOUSEM volyňským Čechem z Vysočan, okres Žatec ve Steňkovicích a během diskuse poznal, že jmenovaný je velmi ostře zahrocen proti stávajícímu zřízení a proti JED. Av po seznání těchto okolností taktéž se projevoval negativně, když KALOUS zjistil, že Av je taktéž reakcionářem, vyzval našeho Av, aby jej navštívil v jeho bytě ve Vysočanech, kde mu prý předá automat s náboji. Během další diskuse pak uvedl, že jsou připraveni komunisty bit, že mají zbraní dost. Před rozhodem opětovně zdůrazňoval našemu Av, aby jej navštívil.

1b/ KALOUS Štefan z Vysočan-podezření z členství v teroristické skupině.
2/ /
3/ Zprávu získal řídicí orgán od uvedeného Av.
4/ /
5/ Zprávek na nás působí dojem, že KALOUS je členem nějaké teroristické skupiny, že uváděl, že jsou připraveni komunisty bit, dále pak, že mají zbraní dost. Tato okolnost nás opět utvrzuje v domněnce, že 98% volyňských Čechů je

Topinkovy nabídky evidentně zalekl a požadoval od něho nějaké potvrzení, že je skutečně členem uvedené skupiny odporu. Dle dochovaných

telegramů se žatecká StB záhy obrátila na nadřízené orgány s žádostí o *blankety s anglickou neb americkou hlavičkou*, které pak Topinka použil

17 Antonín Topinka (nar. 1931) byl rovněž volyňský reemigrant, pocházel z Dubna. Po příchodu do ČSR se jeho rodina usadila na Žatecku. Topinka se jako agent (Av) „Mrkoun“ stal spolupracovníkem StB. Vzhledem ke svému původu působil právě v prostředí volyňských Čechů, do kterého se dle interních zpráv StB dařilo agenturně pronikat poměrně obtížně. Dokumenty přibližující „Mrkounovu“ činnost se bohužel nedochovaly.

18 ABS, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, list A č. 1 z 6. 5. 1950.

19 Tamtéž.

20 Výskyt zbraní u volyňských Čechů, převážně veteránů z východní fronty, řešila československá armáda již v březnu 1946, kdy byla v řadě vesnic v žateckém okrese provedena akce s cílem zbraně zajistit. Objeveny byly nejen vojenské či lovecké pušky, ale i automatické zbraně a granáty. ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302), sign. 302-532-2, Volyňští Čechové – odebrání zbraní – hlášení, z. 4. 1946.

jako vyžadované potvrzení.²¹ To Kalouse uspokojilo, načež se ve vlastnoručně napsaném slibu zavázal neexistující skupině (ve skutečnosti žatecké StB) ke spolupráci v boji proti komunismu.²² Netušil, že si sám na sebe sepisuje důkazy.

Následovně se pro StB začal rozrůstat okruh „podezřelých“ v tomto zinscenovaném případě. Nejprve Kalous zprostředkoval výměnu pistolí mezi Topinkou a Rostislavem Stryjou, který chtěl nalezenou parabelu vyměnit za menší revolver, s nímž by mohl oslavně strílet na chystané svatbě své sestry. Za Josefem Vyletalem již Kalous přišel s konkrétní nabídkou zapojení se do „ilegální skupiny“. Bývalý předseda místní organizace (MO) komunistické strany ve Vysočanech na jeho návrh přistoupil. Dne 8. května 1950 k němu přišel Kalous i s Antonínem Topinkou, který Vyletala jmenoval zástupcem velitele skupiny Železo 10 a požádal jej o napsání prohlášení, že celou záležitost uchová v tajnosti – tedy opět vlastnoručně sepsaného usvědčujícího důkazu proti sobě. Skutečnost, že se do ilegálních aktivit tak ochotně zapojil dřívější předseda MO KSČ, Státní bezpečnost zarazila. Kalous k tomu Topinkovi sdělil, že ve straně byli všichni jen naoko. Vyšetřovatelé si tak potvrdili své mínění, že ve Vysočanech je *velmi špatná politická situace, kde je pouze jeden pořádný člen KSČ, ostatní v KSČ nepracují. O[kresní]V[ybor]-KSČ v Žatci hodlá zrušit tamní místní organizaci z toho důvodu, že tato nevytvírá žádnou činnost.*²³

Zpočátku oba rolníci vycházeli Topinkovi vstříc a s nesmírnou naivitou a neopatrností na sebe nevědomě sami vytvářeli důkazy, přesto posléze v celé věci pojali jisté podezření. Hned druhý den po návštěvě u Vyletala totiž Kalous vyrozuměl Topinku, že se chtějí co nejdříve sejít s velitelem organizace či jeho zástupcem, v opačném případě budou Topinku považovat za provokatéra. Nastalou situaci žatecká StB vyřešila velmi rychle a jednoduše. Ještě téhož dne do Vysočan přijel Topinka i se svým řídicím důstojníkem (zřejmě šlo o Františka Němečka), který sehrál roli velitele ilegální organizace.²⁴ Toto setkání Kalouse a Vyletala evidentně uklidnilo, neboť se s domnělými odbojáři dohodli na dalším postupu. Důstojníkovi StB též sdělili, že kdyby se s nimi nesešel, byli rozhodnutí Topinku zlikvidovat jako provokatéra. V hodnocení proběhlé schůzky se hovoří o „agenturním dotyku“, v rámci něž nemají být příslušníci StB přímo iniciátory činnosti této „skupiny“, na druhou stranu se zde ale též uvádí, že mají navázanou spolupráci využívat k jejímu usměrňování dle svých potřeb.²⁵ Bezpečnost se zajímala především o zbraně, jejichž přítomnost u volynských Čechů předpokládala. Pro lepší kontrolu a přehled již shromážděných zbraní proto Topinka při dalším setkání navrhl sepsat jejich seznam a uložit je na jednom místě.

Nezodpovězenou otázkou zůstane další možný vývoj případu, tedy zda by došlo k rozšiřování okruhu zapoje-

ných osob, aktivizaci činnosti například formou rozšiřování tiskovin či předávání důvěrných informací, tak jak bylo v provokačních akcích StB běžné. Právě v souvislosti s kolektivizací zemědělství si bezpečnostní orgány počínaly velmi aktivně, což dokládá i určitá sebereflexe: *svými silami a prostředky se StB snažila pronikat do samotného středu třídního nepřítele, odhalovat jeho záměry a úmysly.*²⁶ Konstatování příslušníků žatecké StB, dle něž měl být dán impuls k tomu, aby *do skupiny si získaly osoby, které jsou z hlediska třídního kulaky, event. živnostníky, které se nám projevují v uvedeném prostoru jako osoby podezřelé*, tomu pak zcela nasvědčuje.²⁷ Dvojice Kalous-Vyletál neměla o svém „podchycení“ bezpečnostními orgány žádné tušení. Dle výpovědi Antonína Topinky se sice pokusili o jisté „agenturní rozpracování“ jmenovaného tým, že na něho vyslali provokatéra, aby ověřili jeho věrohodnost. Topinka však tuto konfrontaci bez problému ustál, což též před dvojicí rolníků na jedné ze schůzek zmínil. Ti se celé záležitosti zasmáli a *klepali mu na záda s uvedením, že je dobrý a spolehlivý*. Topinka pak v agenturní zprávě neopomněl ještě uvést, že *byl znamenitě pohoštěn, kdy mu Vyletál dal pečenou slepici.*²⁸

Agenturní hra StB přesto nepřinesla kýžený výsledek. Nikoliv ovšem díky prozření zapojených rolníků, ale shodou náhod a kvůli nekompetentnosti agenta Topinky. Na jednu ze schůzek jej totiž na motocyklu přivezl velitel Oddílu StB v Žatci vrchní

21 Tamtéž, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, telegram, nedatováno.

22 Tamtéž, slib sepsaný Štefan Kalousem, nedatováno.

23 Tamtéž, list A č. 3 z 6. 5. 1950.

24 V agenturních zprávách se v pozici řídicích orgánů objevují dvě osoby. Jedná se zřejmě o Jindřicha Nováka, zástupce velitele O StB Žatec, a Františka Němečka, jenž u tohoto útvaru vedl práci I. oddělení (obrněného) KV StB Ústí nad Labem. Za dohledané informace patří velké poděkování pracovníkům ABS v Kanicích.

25 ABS, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, list A č. 7 z 12. 5. 1950.

26 Tamtéž, f. Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti (VŠ SNB), HOFMANOVÁ, Miroslava: *Úloha Státní bezpečnosti při ochraně združstevňování venkova (1948–1960)*. Diplomová práce obhájená v roce 1983 na Fakultě StB VŠ SNB, s. 44.

27 ABS, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, list A č. 8 z 12. 5. 1950.

28 Tamtéž.

Zbraně zajištěné v rámci akce „Železo 10“. Namísto avizovaného arzenálu ilegální organizace se spíše jednalo o trofejní kusy, lovecké pušky a nepoužitelné exempláře. Foto: ABS

strážmistr Jiří Heyduk, což neuniklo pozornosti příslušníků SNB ze Žiželic, kteří u Vysočan prováděli silniční kontrolu. Topinka navíc později s těmito příslušníky hovořil tak otevřeně, že neměli žádné pochybnosti o jeho úkolu. Zřejmě z opatrnosti pak o něm informovali Krajské velitelství StB v Ústí nad Labem.²⁹ Další krok přišel ze strany Antonína Stryji. Po zjištění, že jeho syn má v držení pistoli, kterou navíc vyměnil s neznámým mužem, na něj naléhal, aby věc okamžitě nahlásil na SNB, což Rostislav Stryja 12. května učinil. Po varování Antonína Stryji, že celá záležitost může být provokací, což se snad mohl dozvědět právě od zmíněných příslušníků SNB, se na stanici v Žiželicích vydali také Kalous s Vyleťalem. Zde Bezpečnosti vypověděli celý příběh – od existence údajné organizace Železo 10 přes

počet shromážděných zbraní až po kontakt na Josefa Krále.

Blamáž, kterou agenturní operace žatecké StB skončila, ovšem od zúčastněných neodvrátila zatčení a trestní postih. Paradoxně byl mezi postiženými i Antonín Stryja, který s Kalousovou a Vyleťalovou činností neměl nic společného a jmenované naopak přiměl, aby své aktivity ohlásili bezpečnostním orgánům. Jeho zařazení do případu tedy bylo zcela účelové. V instrukci Velitelství StB pro další průběh vyšetřování se přímo uvádí: *Antonína Stryju intenzivně vyslyšte, neboť jde o chytrého kulaka, který stál v pozadí [...] jako takového ho v trestním oznámení označte.*³⁰ Tak se také stalo. V praxi StB totiž platilo, že se musela při vyšetřování trestných činů [...] zaměřovat na odhalení skutečného pachatele, neboť

*vesnický boháč (v tomto případě za něho byl považován A. Stryja, který společně se synem obhospodařoval 26 ha polí, pozn. autora) často zneužíval jako nástroje páchané trestné činnosti drobného a středního rolníka.*³¹ V trestním oznámení podaném Krajským velitelstvím StB v Ústí nad Labem dne 2. června 1950 byl Antonín Stryja líčen jako zarytý odpůrce lidově demokratického zřízení, jenž svou pozicí ovlivňoval osídlování obce volyňskými reemigranty, nabádal je k bojkotu politiky KSČ a vzniku jednotného zemědělství, což měl učinit mimo jiné i „lživým útokem“ na referenta Levoru během agitační schůze. Zcela v rozporu se zaprotokolovanými výpověďmi pak byl Antonín Stryja označen za iniciátora Kalousovy činnosti. Ten sice uvedl, že jednal pod vlivem volyňských Čechů, ale Stryju v této souvislosti nezmiňoval. Navzdory pochybné agenturní kombinaci se KV StB v Ústí nad Labem neváhalo svým „úspěchem“ pochlubit. V souvislosti s tím, jak v případě dopadl referent Levora, totiž bylo navrženo jeho *použití jako výstražného příkladu pro funkcionáře strany, hlavně pro ty, kteří se zabývají zemědělskou politikou.*³² Výstraha se týkala především „zákeřného útoku“ vysočanských sedláků na Levoru během schůze v tamním hostinci a pozdější ztráty pistole, čímž *nepřímou zapříčinil svojí neostražitostí doplnění výzbroje teroristů (sic), neohledně na politické následky jeho činnosti v obci.*³³

Předem jasný výsledek

Případ převzala Státní prokuratura v Praze, která 10. srpna 1950 podala na Antonína Stryju, Josefa Vyleťala, Štefana Kalouse a Oldřicha Podsedíka žalobu ve věci trestného činu velezrady dle § 1 zákona č. 231/1948 Sb.

29 ABS, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, hlášení stanice SNB Žiželice o ilegální skupině Železo 10 z 13. 5. 1950.

30 Tamtéž, telegram Velitelství StB, nedatováno.

31 ABS, f. VŠ SNB, HOFMANOVÁ, Miroslava: *Úloha Státní bezpečnosti při ochraně združstevňování venkova (1948-1960)*, s. 45.

32 *Státní oblastní archiv v Litoměřicích*, f. Severočeský krajský výbor KSČ, k. 381, inv. č. 12, Václav Levora – zpráva, 18. 8. 1950.

33 Tamtéž.

Antonín Stryja byl vykreslen jako hlavní viník, přičemž prokuratura odsoudila i jeho postoje před reemigrací: *Již v Sovětském svazu projevil se jako nepřítel socialismu v době, kdy byla Volyně okupována německými fašisty, kdy sovětské lidé umírali za svobodu všeho lidstva, setrval na svém statku a pod ochranou německého „Herrenvolku“ vyčkával, až sovětská armáda znovu dobyde zpět svá území.*³⁴ Jak v obžalobě, tak v trestním oznámení se objevovalo též jméno Josefa Krále, nefigurovalo však již mezi obžalovanými. Soudní slyšení před Státním soudem v Praze proběhlo až 20. prosince 1950. Oldřich Podsedík byl na základě požadavku obhajoby ze zdravotních důvodů z přelíčení vyloučen.³⁵ Všichni zbývající obvinění pak před soudem svou vinu stejně jako mnohé skutečnosti uvedené v obžalobě ve větší míře popřeli. Štefan Kalous například odmítal, že by shromažďoval zbraně – těmi, co měl, se prý chtěl pouze chránit před Němci, kteří by se snad hodlali vrátit do svých usedlostí. Výmluvná jsou jeho slova, že *Stryja nebyl členem žádné skupiny, žádnou skupinu jsme neměli.*³⁶ Nikdo z obviněných též před soudem nezpochybňoval prospěšnost kolektivního hospodaření, což ovšem nemuselo zcela korespondovat s jejich skutečným míněním.

Senát Státního soudu za předsednictví Josefa Práška však k uvedeným skutečnostem nepřihlédl a vynesl velmi tvrdé tresty. Za velezradu byl Antonín Stryja odsouzen k šestnácti

Josef Vyleřal na vězeňské fotografii

Foto: NA

letům vězení a Josef Vyleřal a Štefan Kalous k sedmnácti letům.

Státní soud tak ve svém rozsudku završil zcela absurdní konstrukci, dle které měl Stryja o činnosti svých sousedů vědět a být jejich ideovým vůdcem; iniciované udání činnosti na stanici SNB pak mělo být ve skutečnosti promyšleným krokem ke zmatení bezpečnostních orgánů (sic).³⁷ Vedle odnětí svobody a ztráty občanských práv byl odsouzeným také konfiskován majetek, mrtvý inventář připadl vysočanskému JZD a část živého inventáře zajišťovala okresní zemědělská správa a výkupní

sklad v Žatci. Antonín Stryja a Josef Vyleřal se proti rozhodnutí Státního soudu odvolali a v žádosti podané Nejvyššímu soudu se domáhali zrušení rozsudku v plném rozsahu a vrácení věci soudu první instance. Nejvyšší soud se případem vysočanských rolníků zabýval 29. června 1951. Senát za předsednictví Jana Křepely uznal v případě Antonína Stryji rozhodnutí Státního soudu v mnoha bodech za neopodstatněné. Setrváno naopak bylo na jeho vině v brzdění procesu kolektivizace a oznámení Kalousovy a Vyleřalovy činnosti jen ze snahy vyhnout se trestu. Na základě nové definice „spáchaných činů“ byl Stryja uznán vinným z neohlášení trestného činu (!) a pobuřování dle § 35 a § 3 zákona č. 231/1948 Sb., což znamenalo trest čtyř let vězení. V případě Josefa Vyleřala soud pouze zrušil náhradní trest odnětí svobody za nedobytnost uloženého trestu peněžitého.³⁸

Všichni tři tak byli nuceni nastoupit výkon trestu. Josef Vyleřal a Štefan Kalous prošli mimo jiné uranovými tábory na Jáchymovsku a Hornoslavkovsku, jakožto i vězeňskými tábory na Příbramsku. Právě v táboře Vojna se Josef Vyleřal v roce 1955 zúčastnil tzv. nudlové vzpoury,³⁹ za což byl též kázeňsky potrestán.⁴⁰ Na svobodu se stejně jako Štefan Kalous dostal v roce 1958 na základě milosti udělené prezidentem Antonínem Novotným. Antonín Stryja si trest odbyval ve věznicí v Praze na Pankráci, z níž byl propuštěn v roce

34 ABS, sbírka V-UL, vyšetřovací spis a. č. V-13 UL, trestní oznámení KV StB Ústí nad Labem z 2. 6. 1950.

35 Oldřich Podsedík byl vzhledem ke svému nízkému věku před soudem zastupován matkou Annou. Dle protokolu z hlavního líčení obhajoba požadovala, aby byl z případu vyloučen k vlastnímu projednání, neboť v mládí utrpěl otřes mozku a není schopen dostatečně vnímat průběh přelíčení. Zástupce Státní prokuratury František Janda tento záměr napadl jako neopodstatněný, ale soud nakonec dal za pravdu obhajobě. NA, f. Státní soud Praha, sp. zn. Ts I/V 98/50, protokol o hlavním líčení před Státním soudem v Praze z 20. 12. 1950.

36 Tamtéž, obžaloba Státní prokuratury v Praze z 10. 8. 1950.

37 Tamtéž, rozsudek Státního soudu v Praze z 20. 12. 1950.

38 Náhradní trest byl zrušen též Štefanu Kalousovi, který se sám proti rozsudku Státního soudu z neznámého důvodu neodvolal. Tamtéž, rozsudek Nejvyššího soudu z 29. 6. 1951.

39 Dlouho se tradovalo, že impulsem k této vzpouře byla špatná kvalita jídla, ve kterém měli být údajně červi. Ve skutečnosti byl ale zřejmě motivem revolty nový přídelový systém jídla. BÁRTÍK, František: *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*. Vyšehrad, Praha 2008, s. 61.

40 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy (SSNV), osobní spis (vězně) Josefa Vyleřala, záznam o kázeňském přestupku Josefa Vyleřala z 13. 7. 1955.

1953 na základě amnestie prezidenta republiky. Dle názoru Státní prokuratury se tak ale stalo neoprávněně, neboť Stryja si odpykával náhradní trest za nezaplacení peněžité sankce, na který se amnestie vztahovat neměla. Celou záležitost měla vyřešit žatecká okresní prokuratura, u níž se propuštěný sám přihlásil k nástupu trestu. Vzhledem k uzavření žatecké věznice byl ale odkázán na věznici v Mostě. Ani tam však nebyl přijat kvůli chybějícímu soudnímu příkazu. Šlo tedy o dost absurdní situaci: v zemi, ve které byly tisíce politických vězňů, se kvůli byrokratickým překážkám odsouzenému přes jeho snahu nedařilo nastoupit uložený trest. Náhradní trest si nakonec mohl Antonín Stryja odbyt v borské věznici v Plzni. Na svobodu se znovu dostal v roce 1955.

Antonín Stryja se po propuštění vrátil na Žatecko a pracoval jako námezdní síla v JZD Žatec. Josef Vyletal a Štefan Kalous se vrátili do Vysočan, stáří se zde ale nedožili. V 70. letech totiž musela vesnice s historií sahající až do 13. století ustoupit úložišti popílku z nedaleké tušimické elektrárny. Nevydrželo ani vysočanské JZD, které bylo již dříve připojeno k nedalekému družstvu v Hrušovanech. Osud Antonína Stryji je zřetelným případem praktik bezpečnostního a justičního aparátu při prosazování kolektivizace vesnice. Prostřednictvím dochovaných agenturních zpráv pak lze takřka den po dni sledovat provokaci StB, na jejímž konci byly oběti politiky KSČ.⁴¹

16

Železo 10

Přítel Štefan Kalous
pro protikomunistické plány
v budově pracovat se jistě
tajnosti, věrní pracovníci, žatec
budeme na pivo a na smrt pro
všech, nás všech a Vám pracovat.
Těhotní pro svou a budoucí ane
dotatni se poručíme podle možnosti
v 8 května v dostatek me jmenami
všech lidí + 196. Štefan Kalous
vše pracovníci v práci

Josef Vyletal

Zpráva Štefana Kalouse a Josefa Vyletala pro údajné vedení organizace Železo 10. Přestože rolníci v dopise uvedli krycí jména, StB o jejich skutečné identitě neměla pochybnosti.

Foto: ABS

41 Tento text je separátem části diplomové práce ZÍTEK, Adam: *Protikomunistická rezistence na Žatecku*, která byla obhájena na FF UJEP v Ústí nad Labem v roce 2015.